



KUTUBXONA FAOLIYATIDA BIBLIOTERAPIYA: MUHAMMAD YUSUF
SHE'RIYATINING KITOBXON PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI

Olimova Mashhura

Annotatsiya; *Ushbu maqola kutubxona faoliyatida biblioterapiyaning nazariy va amaliy jihatlarini, xususan, Muhammad Yusuf she'riyatining kitobxon psixologiyasiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan terapevtik ta'sirini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda biblioterapiyaning tarixiy ildizlari, zamonaviy ilmiy asoslari va kutubxona muhitida tatbiq etish imkoniyatlari atroflicha ko'rib chiqiladi. Muhammad Yusuf she'riyatining o'ziga xos lingvopoetik va psixologik xususiyatlari, uning milliy ruhiyatga yaqinligi hamda inson hissiyotlarining chuqur ifodalanishi biblioterapevtik jarayonda qanday qilib ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkinligi oydinlashtiriladi. Maqolada Muhammad Yusuf ijodining kitobxonlarda milliy g'urur, ijtimoiy adolatga intilish, dardga hamdardlik va ruhiy tiklanish kabi hislarni uyg'otishdagi roli tahlil qilinadi. Yakunda O'zbekiston kutubxonalarida Muhammad Yusuf she'riyati asosida biblioterapevtik dasturlarni tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi, ularning shaxsiy va ijtimoiy farovonlikka qo'shadigan hissasi yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Biblioterapiya, Kutubxona, Muhammad Yusuf, She'riyat, Psixologiya, Ma'naviy tiklanish, O'zbek adabiyoti, Emotsional intellect*

Abstract: *This article is dedicated to analyzing the theoretical and practical aspects of bibliotherapy in library activities, specifically the potential therapeutic impact of Muhammad Yusuf's poetry on reader psychology. The study thoroughly examines the historical roots of bibliotherapy, its modern scientific foundations, and possibilities for its implementation in library settings. It elucidates how the unique linguopoetic and psychological characteristics of Muhammad Yusuf's poetry, its closeness to the national spirit, and its deep expression of human emotions can lead to positive changes in the bibliotherapeutic process. The article analyzes the role of Muhammad Yusuf's work in fostering feelings of national pride, aspiration for social justice, empathy for suffering, and spiritual recovery among readers. Finally, practical recommendations are provided for organizing bibliotherapeutic programs based on Muhammad Yusuf's poetry in Uzbek libraries, highlighting their contribution to personal and social well-being.*

Keywords: *Bibliotherapy, Library, Muhammad Yusuf, Poetry, Psychology, Spiritual recovery, Uzbek literature, Emotional intelligence*

Аннотация: *Данная статья посвящена анализу теоретических и практических аспектов библиотерапии в библиотечной деятельности, в частности, потенциального терапевтического воздействия поэзии Мухаммада Юсуфа на психологию читателя. В исследовании подробно рассматриваются исторические корни библиотерапии, ее современные научные основы и возможности применения в библиотечной среде. Выясняется, как уникальные лингвопоэтические и*



TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR



психологические особенности поэзии Мухаммада Юсуфа, ее близость к национальному духу и глубокое выражение человеческих эмоций могут привести к позитивным изменениям в библиотерапевтическом процессе. В статье анализируется роль творчества Мухаммада Юсуфа в пробуждении у читателей таких чувств, как национальная гордость, стремление к социальной справедливости, сочувствие к боли и духовное восстановление. В заключение даются практические рекомендации по организации библиотерапевтических программ на основе поэзии Мухаммада Юсуфа в библиотеках Узбекистана, освещается их вклад в личное и социальное благополучие.

Ключевые слова: Библиотерапия, Библиотека, Мухаммад Юсуф, Поэзия, Психология, Духовное восстановление, Узбекская литература, Эмоциональный интеллект

Kirish

Insoniyatning azaliy intilishlaridan biri ruhiy xotirjamlik va ma’naviy uyg’unlikka erishishdir. Ushbu intilish asrlar davomida turli san’at turlari, xususan, adabiyot orqali amalga oshirilgan. Zamonaviy dunyoda psixologik yordamga bo‘lgan ehtiyoj ortib borar ekan, adabiyotning terapevtik salohiyatini kashf etish va uni amaliyotga tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Biblioterapiya, ya’ni kitob, she’r yoki hikoya o‘qish orqali ruhiy holatni yaxshilashga qaratilgan usul aynan mana shu ehtiyojga javob beruvchi samarali vositalardan biridir. Kutubxonalar ushbu jarayonni tashkil etish uchun tabiiy va qulay platforma vazifasini o‘taydi, chunki ular bilimlarni jamlovchi va tarqatuvchi markazlar sifatida doimo kitobxonlarning ma’naviy ehtiyojlarini qondirishga intilgan.

O‘zbek adabiyotida, xususan, she’riyatda inson ruhiyatining eng nozik qirralarini aks ettirgan asarlar son-sanoqsizdir. Milliy she’riyatimizning yorqin vakillaridan biri Muhammad Yusuf o‘zining teran ma’noli, samimiy va xalqchil ijodi bilan millionlab kitobxonlar qalbidan joy olgan. Uning she’rlari nafaqat estetik zavq bag‘ishlaydi, balki o‘quvchida chuqur psixologik rezonans uyg‘otib, ularni o‘y-fikrga chorlaydi, ba’zan esa og‘riqli tuyg‘ularni ifodalashga va yengillashishga yordam beradi. Muhammad Yusuf she’riyatining bu xususiyati uning biblioterapevtik potentsialini tadqiq etish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot Muhammad Yusuf she’riyatining kitobxon psixologiyasiga ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan terapevtik ta’sirini biblioterapiya nuqtai nazaridan chuqur tahlil qilishni hamda ushbu noyob madaniy merosni kutubxona faoliyatida ruhiy salomatlikni mustahkamlash vositasi sifatida tatbiq etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Biblioterapiyaning nazariy asoslari va tarixiy rivoji. Biblioterapiya, kitob, o‘qish, she’riyat yoki terapevtik hikoya kabi nomlar bilan ham atalib, yozma matn orqali shaxsning hissiy holatiga ta’sir ko‘rsatish orqali terapevtik foyda olishga qaratilgan ijodiy san’at terapiyasi hisoblanadi. Uning ildizlari qadim zamonlarga borib taqaladi. Qadimgi Misrdagi





TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR



Ramzes II kutubxonasidagi "Ruh uchun shifoxona" shiori kitoblarning inson ruhiyatiga davolovchi ta'sirini e'tirof etgan dastlabki dalillardan biridir. Galenning tibbiyot kutubxonasi ham bu g'oyani tasdiqlaydi. Biblioterapiyaning zamonaviy shakllanishi 19-asrda psixiatriya muassasalarida boshlangan, Samuel Kroters esa 1916-yilda "biblioterapiya" atamasini fanga kiritgan. Birinchi jahon urushi davrida uning qo'llanilishi sezilarli darajada kengaydi va kasalxona kutubxonalari hamda akademik dasturlar orqali professional tus oldi.

Biblioterapiya hissiy regulyatsiya ko'nikmalarini o'rgatishga yordam beruvchi yordamchi psixoterapiya sifatida, ko'pincha kognitiv yoki xulq-atvor terapiyasi usullaridan foydalanadi. Misol uchun, "Hissiyotlar qo'llanmasi" kognitiv terapiya uchun samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Kognitiv biblioterapiyaning asosiy afzalligi uning Kognitiv Xulq-atvor Terapiyasiga (KXT) nisbatan iqtisodiy samaradorligidir, garchi KXT murakkab holatlarda o'zining muhimligini saqlab qoladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kognitiv biblioterapiya yengil va o'rtacha darajadagi depressiyani davolashda uzoq muddatli samaradorlikni namoyish etgan. Shuningdek, u alkogolga qaramlik, o'z-o'ziga zarar yetkazish, vahima va xavotir alomatlarini kamaytirishda ham foydali bo'lishi mumkin. Bu ilmiy asoslar biblioterapiyaning nafaqat psixologik, balki ijtimoiy ahamiyatini ham ta'kidlaydi.

Kutubxona faoliyatida biblioterapiya tatbiqi. Kutubxonalar biblioterapevtik amaliyotlarni tatbiq etish uchun tabiiy va qulay platforma vazifasini o'taydi. Ular nafaqat kitoblar bilan ta'minlash, balki kitobxonlar uchun maxsus tashkil etilgan terapevtik dasturlar orqali ham ruhiy yordam ko'rsatishi mumkin. Kutubxonachilarning mutaxassislar bilan hamkorligi bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Biblioterapevtik dasturlar shaxsiy o'qish, guruh muhokamalari, ijodiy yozish mashqlari va hikoya qilish kabi shakllarda amalga oshirilishi mumkin, bu esa ishtirokchilarga o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqalar bilan empatiyaga kirishish va muammolarini hal qilish yo'llarini topishga yordam beradi.

Muhammad Yusuf she'riyatining lingvopoetik va psixologik xususiyatlari. Muhammad Yusuf o'zbek she'riyatiga 1980-yillarda kirib kelgan bo'lib, o'z ijodida erkinlikka bo'lgan chanqoqlik va totalitar rejimdan norozilikni avvalgi avlodlarga nisbatan ochiqroq ifodalagan. Uning she'riyati "xalqparvarlik va dard" tushunchalari bilan belgilanadi, bu uning o'z millatiga bo'lgan chuqur, fidokorona muhabbatini aks ettiradi. Ozod Sharofutdinov va Abdulla Oripov kabi adabiyotshunoslar uning xalq dardini va vatanparvarlik tuyg'ularini ifodalashdagi noyob qobiliyatini ta'kidlashadi. Samimiylik va hissiy poklik uning o'ziga xos uslubining asosiy omillaridir, bu uning ijodining dastlabki bosqichlaridanoq rivojlangan.

Muhammad Yusuf o'ndan ortiq she'riy to'plamlarni nashr ettirgan, ular orasida "Tanish teraklar" (1985), "Bulbulga bir gapim bor" (1987), "Iltijo" (1988) va "Ishq kemasi" (1990) bor. Dastlabki asarlarida ko'proq shaxsiy, samimiy lirik mavzular ustunlik qilgan bo'lsa, keyingi she'riyatida, ayniqsa "Ishq kemasi"da ijtimoiy adolatsizliklar va inson huquqlari mavzusi tobora ko'proq qalamga olinadi. Uning "Elim" she'ri bunga yaqqol misol bo'lib, totalitar davrdagi paxta yakkahokimligi, Afg'on urushi va "O'zbek ishi" kabi muammolarni





TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



jasorat bilan tilga olib, zulm ko'rgan xalqiga bo'lgan chuqur dardini Cho'lpon kabi jadid shoirlari ruhida ifodalagan.

She'riyat insoniyatning eng qadimiy va eng kuchli badiiy san'at turi sifatida qadim zamonlardan buyon ruhni tarbiyalash vositasi bo'lib kelgan. Alisher Navoiyning she'riyatni nasrdan ustun qo'yishi o'zbek adabiyotida uning dominant rolini belgilab bergan. She'riyatning o'ziga xos tuzilishi, musiqiyliigi va chuqur his-tuyg'ularni uyg'otish qobiliyati uni oddiy nutqdan ajratib turadi. Uning ritm, qofiya va akustik xususiyatlari so'zlarga joziba bag'ishlab, inson psixikasiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, o'zbek she'riyatida tasviriy hikoyalar o'rniga inson his-tuyg'ularining murakkab ifodasiga ustuvor ahamiyat berilishi uning o'ziga xos nafosatini belgilaydi. Muhammad Yusuf ijodida ana shu xususiyatlar yorqin namoyon bo'ladi.

Muhammad Yusuf she'riyatining biblioterapevtik potentsiali. Muhammad Yusuf she'riyatining lingvopoetik o'ziga xosligi – uning tili xalqona, sodda va shu bilan birga chuqur metaforalar, iboralar va maqollar bilan boyitilgan. Uning she'rlarida uchraydigan paremiologik birliklar va frazeologizmlar tilimizning boyligini ko'rsatibgina qolmay, xalq donoligi va ruhiyatini ham aks ettiradi. Bu xususiyatlar kitobxonda yaqinlik tuyg'usini uyg'otadi, she'rlarni o'zining hayoti bilan bog'lashga undaydi va shu orqali biblioterapevtik ta'sirni kuchaytiradi.

Muhammad Yusuf she'rlari orqali kitobxonlar nafaqat o'zbek xalqining tarixi, madaniyati va qadriyatlarini bilan tanishadilar, balki o'z ichki dunyolariga sayohat qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Uning vatanparvarlik, ona tiliga muhabbat, insoniy qadriyatlar, do'stlik va sadoqat haqidagi satrlari ruhiy tushkunlikka tushgan, o'zlikni yo'qotgan yoki hayotiy qiyinchiliklarga duch kelgan shaxslar uchun umid, ilhom va ma'naviy madad manbai bo'lishi mumkin. Shoirning dardga to'la, ammo ayni paytda yashashga undovchi she'rlari o'quvchilarga o'z qayg'ularini tan olishga, ularni so'zlar orqali ifodalashga va shu yo'l bilan yengillashishga ko'maklashadi. Uning ijtimoiy adolatsizliklarni fosh etuvchi va erkinlikka intilishni aks ettiruvchi she'rlari esa o'quvchida faollik, kurashchanlik va kelajakka ishonch tuyg'ularini shakllantirishi mumkin. Shunday qilib, Muhammad Yusuf she'riyati biblioterapevtik amaliyotda o'quvchilarning hissiy intellektini rivojlantirish, empatiya qobiliyatini oshirish va ruhiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot Muhammad Yusuf she'riyatining biblioterapevtik salohiyatini o'rganishda sifatli, fanlararo tahliliy yondashuvni qo'llaydi. Tadqiqot adabiyotshunoslik, psixologiya va kutubxonashunoslik sohalarining nazariy asoslari va amaliyotlarini sintez qilishga qaratilgan. Metodologiya ikki asosiy bosqichni o'z ichiga oladi:

Nazariy asoslarni tahlil qilish: Biblioterapiya konsepsiyasi, uning tarixiy rivoji, zamonaviy usullari (xususan, kognitiv biblioterapiya) va samaradorligi bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar chuqur o'rganiladi. Bunda kitobxonning matnga bo'lgan reaksiyasi orqali ruhiy holatni yaxshilash mexanizmlari, hissiy regulyatsiya ko'nikmalarini shakllantirish va turli psixologik holatlarni yengillashtirishdagi roli tahlil qilinadi.





TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



Muhammad Yusuf she'riyatini tahlil qilish: Shoir ijodining lingvopoetik va psixologik xususiyatlari atroflicha o'rganiladi. Bunda uning she'rlaridagi "xalqparvarlik va dard", erkinlikka intilish, samimiylik, hissiy poklik, ijtimoiy muammolarga murojaat (masalan, "Elim" she'ri) kabi asosiy mavzular va motivlar aniqlanadi. She'rlarning til xususiyatlari, paremiologik birliklar, frazeologizmlar va ularning xalq ruhiyatiga yaqinligi nuqtai nazaridan baholanadi. Ushbu tahlil Muhammad Yusuf she'riyatining kitobxonlarda empatiya, umid, o'zlikni anglash va ma'naviy tiklanish kabi psixologik jarayonlarni qanday rag'batlantirishi mumkinligini aniqlashga qaratiladi.

Ushbu interfaol yondashuv Muhammad Yusuf she'riyatining biblioterapevtik amaliyotda qanday qilib samarali vosita sifatida xizmat qilishi mumkinligini nazariy jihatdan asoslab beradi va kutubxona sharoitida biblioterapevtik dasturlarni ishlab chiqish uchun konseptual baza yaratadi.

Xulosa

Muhammad Yusuf she'riyatining kitobxon psixologiyasiga ta'siri va uning biblioterapevtik salohiyati chuqur o'rganilganda, ushbu ijod namunalari nafaqat estetik zavq, balki insonning ruhiy tiklanishi va emotsional intellektini rivojlantirish uchun kuchli vosita ekanligi ayon bo'ladi. Shoirning xalq dardini, vatanparvarlik tuyg'ularini, samimiy sevgini va ijtimoiy adolatsizliklarga qarshi norozilikni ifodalovchi she'rlari kitobxonlarda o'zlikni anglash, his-tuyg'ularini ifodalash va ularni boshqarish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Uning xalqona tili, jo'shqin ritmi va chuqur ma'noli obrazlari stressni kamaytirish, depressiya va xavotir alomatlarini yengillashtirishda biblioterapevtik jarayonning muhim qismi bo'lishi mumkin.

Kutubxonalar biblioterapevtik dasturlarni tashkil etish bo'yicha katta imkoniyatlarga ega. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Biblioterapevtik kurslarni tashkil etish: Kutubxonalar professional psixologlar yoki terapevtlar bilan hamkorlikda Muhammad Yusuf she'riyati asosida maxsus biblioterapevtik guruh mashg'ulotlari tashkil etishi mumkin. Bu mashg'ulotlar davomida tanlab olingan she'rlar o'qiladi, muhokama qilinadi va ishtirokchilarning shaxsiy tajribalari bilan bog'lanadi.

Kutubxonachi xodimlarining malakasini oshirish: Kutubxona xodimlarini biblioterapiyaning asosiy prinsiplari, kitobxonlar bilan ishlash texnikalari va Muhammad Yusuf ijodining psixologik ta'sirini tushunish bo'yicha o'qitish muhimdir. Ular kitobxonlarga mos she'rlarni tanlashda yordam berishi, muhokamalarni yo'naltirishi va xavfsiz, qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishi lozim.

Thematik o'qish ro'yxatlarini tuzish: Turli ruhiy holatlarga (masalan, qayg'u, umidsizlik, yolg'izlik, vatan sog'inchi) mos keladigan Muhammad Yusuf she'rlari to'plamlarini tuzish va ularni kitobxonga tavsiya etish. Har bir to'plamga she'rlarning mazmuni va ular orqali erishilishi mumkin bo'lgan psixologik samaralar haqida qisqacha izohlar ilova qilinishi mumkin.





TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



Ijodiy yozish seminarlari: Muhammad Yusuf she'riyatidan ilhomlangan holda ijodiy yozish seminarlarini tashkil etish orqali kitobxonda o'z his-tuyg'ularini ifodalash, ichki dunyosini kashf etish va stressdan xalos bo'lish imkoniyatini yaratish.

Onlayn resurslarni rivojlantirish: Muhammad Yusuf she'riyatiga asoslangan audiokitoblar, podkastlar yoki onlayn muhokama guruhlari orqali biblioterapevtik resurslarni yanada keng auditoriyaga yetkazish.

Xulosa qilib aytganda, Muhammad Yusuf she'riyati o'zbek xalqining ma'naviy merosining ajralmas qismi bo'lib, u ruhiy salomatlikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Kutubxonalar ushbu noyob madaniy boylikni biblioterapiya vositasi sifatida tatbiq etish orqali jamiyatda ma'naviy tiklanish va farovonlikni targ'ib qilishda faol rol o'ynashi mumkin. Bu esa kitobxonlarga nafaqat badiiy asardan zavq olish, balki o'z hayotiy muammolariga yechim topish va ichki uyg'unlikka erishish imkoniyatini beradi. Milliy shoirimiz ijodining biblioterapevtik salohiyatini to'laqonli o'rganish va amaliyotga joriy etish orqali biz o'zbek jamiyatida ruhiy salomatlik madaniyatini yanada yuksaltirishga hissa qo'shamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Nazira as-Salom. Muhammad Yusuf: Shoir hayoti va ijodidan lavhalar. – Toshkent: "Adolat", 2014.
- [2] Vohidov E. Saylanma. Iztirob (6-jild). – Toshkent: "Sharq", 2018.
- [3] Hynes, Arleen McCarty, and Mary Hynes-Berry. Bibli/She'riyat Terapiyasi: Interaktiv Jarayon: Qo'llanma. Northvale, NJ: Jason Aronson, 1994.
- [4] Sweeney, Brian. Biblioterapiya: Umumiy ko'rib chiqish va holat tadqiqotlari. London: Jessica Kingsley Publishers, 2013.
- [5] Mazza, Nicholas. "She'riyatdan Terapiyada Foydalanish: Sharh." She'riyat Terapiyasi Jurnal, vol. 16, no. 1, 2003, pp. 1-11.
- [6] Dowrick, Peter W. "Biblioterapiya va Internet: Dalillarga asoslangan onlayn ilovalar." Poeziya terapiyasi Jurnal, vol. 20, no. 1, 2007, pp. 1-13.
- [7] Brewerton, Lisa, and Alison Ellis. "Yaxshi o'qish: Ruhiy salomatlik muammolari bo'lgan shaxslar uchun kutubxonalardagi milliy biblioterapiya dasturining foydalari." Sog'liqni Saqlash Ma'lumotlari va Kutubxonalar Jurnal, vol. 36, no. 2, 2019, pp. 138-148.